

Голові разової спеціалізованої вченої ради
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
(вулиця Січових Стрільців, 52А, м. Київ,
04053)

доктору педагогічних наук, професору
Тамарі Михайлівні Сорочан

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора
Братко Марії Василівни**

**на дисертаційну роботу Бобової Людмили Миколаївни
«Управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до
навчання у закладах вищої освіти України»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки»**

**Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із планами
відповідних галузей науки.**

Актуальність дисертаційного дослідження Л. М. Бобової зумовлена сукупністю сучасних викликів розвитку вищої освіти України, а саме: інтернаціоналізацією освітнього простору, зростанням вимог до якості освітніх послуг, посиленням міжкультурної взаємодії, необхідністю збереження привабливості української вищої освіти для іноземних здобувачів в умовах воєнного стану та постійних соціальних трансформацій. У таких умовах проблема не лише залучення іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України, а й організації їхньої результативної академічної, соціокультурної, психологічної та мовної адаптації набуває вагомого наукового і практичного значення.

Тема дослідження безпосередньо корелює з пріоритетами модернізації управління освітою, розвитку відкритого і безпечного освітнього середовища, посилення інституційної спроможності закладів вищої освіти та удосконалення механізмів підтримки здобувачів освіти в умовах інтернаціоналізації. Актуальність теми посилюється тим, що в сучасному науковому дискурсі наявні численні праці з проблем адаптації іноземних студентів, однак значно менше досліджень присвячено саме управлінню цим процесом як цілісній системі, що має власні цілі, інструменти, критерії, результати і процедури оцінювання.

Дисертацію виконано відповідно до тематики науково-дослідної роботи кафедри менеджменту освіти та права Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України «Трансформація професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритого університету післядипломної освіти» (реєстраційний номер УкрІНТЕІ 0120U104637). Тему дослідження затверджено в установленому порядку. Отже, обрана тема є своєчасною, суспільно значущою і достатньо обґрунтованою.

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

Дисертаційна робота Л. М. Бобової є цілісним дослідженням, у якому розв'язано актуальне науково-прикладне завдання теоретичного обґрунтування, розроблення та експертного оцінювання дієвості моделі управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України.

До найбільш вагомих наукових результатів дисертації доцільно віднести такі.

По-перше, авторкою здійснено теоретичне обґрунтування сутності управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України як системної, цілеспрямованої взаємодії суб'єкта та об'єкта управління, спрямованої на створення умов для повноцінного включення здобувачів освіти в освітнє середовище через їхню академічну, соціокультурну та психологічну адаптацію.

По-друге, уточнено зміст базових понять дослідження, зокрема понять «адаптація іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти», «управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України», «адаптаційний потенціал», «соціокультурна інтеграція», «системний підхід в управлінні адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України». Це надало роботі належної поняттєвої визначеності та посилило її методологічну основу.

По-третє, у дисертації розроблено авторську модель управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України, структуровану за п'ятьма взаємопов'язаними блоками: цільовим, нормативно-теоретичним, змістовно-функціональним, технологічним і продуктивно-рефлексивним. Позитивно оцінюється те, що модель подано не як формальну схему, а як цілісну організаційно-управлінську систему, зорієнтовану на проектування, реалізацію, моніторинг і коригування управлінських рішень.

По-четверте, визначено критерії та показники результативної адаптації іноземних громадян та осіб без громадянства, на основі чого розроблено кваліметричну факторно-критеріальну субмодель. Запропонований інструментарій дає змогу визначати й ранжувати вагомість структурних параметрів та чинників адаптації, а також виявляти управлінські пріоритети у практиці закладу вищої освіти.

По-п'яте, обґрунтовано методика використання авторської моделі в діяльності закладів вищої освіти, а також розроблено методичні рекомендації для адміністрації, відповідних структурних підрозділів і науково-педагогічних працівників. Це посилює прикладний характер дослідження і засвідчує орієнтацію авторки на впровадження результатів у реальну освітню практику.

По-шосте, у роботі описано та реалізовано процедуру експертного оцінювання дієвості запропонованої моделі, що дозволило отримати

узагальнені кількісні показники її сприйняття та практичної придатності в різних інституційних умовах.

У цілому наукові результати дисертації мають ознаки новизни, є логічно пов'язаними між собою та підпорядковані досягненню мети дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертації, загалом є обґрунтованими. Це забезпечується кількома чинниками.

Насамперед слід відзначити достатньо розгорнуту теоретичну базу дослідження. Авторкою опрацьовано широкий масив джерел із проблем управління освітою, адаптації здобувачів освіти, міжкультурної взаємодії, соціокультурної інтеграції, кваліметричного моделювання та експертного оцінювання. У роботі простежується прагнення поєднати педагогічний, управлінський, соціально-психологічний та нормативно-правовий ракурси аналізу.

Позитивно оцінюється логіка дослідження: від аналізу теоретичних засад і сучасного стану проблеми – до визначення критеріїв результативної адаптації, розроблення моделі, методики її використання, кваліметричного інструментарію та експертного оцінювання дієвості. Мета, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження взаємопов'язані та узгоджені між собою.

Обґрунтованість результатів також забезпечується використанням комплексу взаємопов'язаних методів дослідження: аналізу, синтезу, узагальнення, систематизації, моделювання, анкетування, експертного оцінювання, кваліметричного підходу та методів описової статистики. Таке поєднання дало змогу авторці перейти від теоретичних узагальнень до прикладних інструментів реалізації й оцінювання розробленої моделі.

Водночас слід зазначити, що верифікація дієвості авторської моделі в роботі здійснюється переважно через експертне оцінювання. Для завдань цього дослідження такий підхід є допустимим і методично вмотивованим, однак він водночас визначає межі узагальнення одержаних результатів. Попри це загальна аргументація дисертації є послідовною, а висновки в основному випливають із представленого матеріалу.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Наукове значення результатів дисертаційного дослідження полягає у поглибленні теоретичних засад управління адаптаційними процесами у сфері вищої освіти. Робота розширює уявлення про управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства як окремих предмет наукового аналізу в полі освітнього менеджменту, конкретизує поняттєвий апарат, пропонує структуровану модель управління, критерії та показники результативності, а також інструменти її оцінювання.

Практичне значення одержаних результатів є безсумнівним. Розроблена модель управління адаптацією, методика її використання, кваліметрична субмодель, опитувальник експертного оцінювання та

методичні рекомендації можуть бути використані у діяльності адміністрації закладів вищої освіти, структурних підрозділів, що працюють з іноземними здобувачами освіти, а також у системі підвищення кваліфікації керівних і науково-педагогічних кадрів. Важливим позитивом роботи є також наявність довідок про впровадження результатів дослідження у практику діяльності закладів освіти.

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Результати дослідження доцільно використовувати:

- у практиці управління закладами вищої освіти для організації системної підтримки іноземних здобувачів освіти;
- у діяльності структурних підрозділів, відповідальних за міжнародну діяльність, адаптаційний супровід і соціокультурну інтеграцію іноземних студентів;
- у системі післядипломної освіти та підвищення кваліфікації керівників закладів освіти, науково-педагогічних працівників, кураторів академічних груп та фахівців, які працюють із міжнародним контингентом;
- у процесі викладання дисциплін, пов'язаних з освітнім менеджментом, управлінням закладом освіти, інтернаціоналізацією вищої освіти, організацією адаптивного освітнього середовища;
- у подальших наукових дослідженнях, присвячених проблемам управління інтернаціоналізацією освіти, міжкультурної комунікації та адаптації різних категорій здобувачів освіти.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність.

Дисертаційна робота Л. М. Бобової є самостійним, логічно завершеним науковим дослідженням. Її структура відповідає поставленій меті та завданням. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. У дисертації наявні 9 таблиць, 20 рисунків, 11 додатків; список використаних джерел налічує 238 позицій, з них 53 – іноземною мовою.

Зміст дисертації характеризується внутрішньою логікою, послідовністю викладу та достатнім рівнем систематизації матеріалу. Теоретичний, аналітичний і прикладний компоненти дослідження взаємопов'язані. Позитивно оцінюється прагнення авторки завершити дослідження не лише загальними висновками, а й конкретним інструментарієм практичного застосування результатів.

Мовностилістично текст загалом витриманий у науковому стилі. У цілому дисертація справляє враження завершеної кваліфікаційної наукової праці, у якій відображено особисту дослідницьку позицію авторки.

Зміст окремих розділів дисертаційної роботи.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, наукову новизну, практичне значення, наведено дані про впровадження результатів, апробацію, публікації,

структуру та обсяг дисертації. Вступ виконує належну програмно-методологічну функцію і задає логіку всього дослідження.

У першому розділі «Управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України в теорії та практиці» проаналізовано теоретичні основи досліджуваної проблеми, розкрито сутність понять «адаптація», «адаптаційний потенціал», «соціокультурна інтеграція», «системний підхід в управлінні адаптацією», охарактеризовано українську систему підготовки іноземних громадян та осіб без громадянства, а також представлено окремі аспекти зарубіжного досвіду Великої Британії, США, Франції та Польщі. Позитивним є прагнення авторки поєднати теоретичний і компаративний аналіз та виявити чинники, що визначають результативність адаптаційних процесів.

У другому розділі «Моделювання процесів управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України» визначено провідні фактори адаптації іноземних здобувачів освіти, подано характеристику авторської моделі управління адаптацією, обґрунтовано методику її використання, а також розкрито логіку побудови кваліметричної субмоделі. Саме цей розділ є концептуальним ядром дисертації, оскільки в ньому зосереджено основний авторський внесок у розв'язання поставленого наукового завдання.

У третьому розділі «Експертне оцінювання дієвості моделі управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України» обґрунтовано використання експертного оцінювання як інструменту перевірки дієвості розробленої моделі, подано програму експертного оцінювання, проаналізовано результати експертних суджень, узагальнено кількісні показники та сформульовано методичні рекомендації щодо використання моделі. Позитивним є прагнення авторки надати дослідженню прикладної завершеності.

У загальних висновках узагальнено результати виконаного дослідження відповідно до поставлених завдань. Висновки здебільшого відображають зміст проведеної роботи, логічно пов'язані з її основними положеннями та підсумовують авторські напрацювання.

Повнота викладу основних результатів дисертаційної роботи в опублікованих працях.

Основні результати дисертаційного дослідження відображено у 8 наукових працях, з яких 4 опубліковано у наукових фахових виданнях України, 4 – у виданнях та матеріалах науково-практичних конференцій. Тематика публікацій корелює зі змістом дисертації та охоплює ключові аспекти дослідження: соціокультурну адаптацію іноземних студентів, зарубіжний досвід адаптації, характеристику моделі управління адаптацією та організацію експертного оцінювання її дієвості. Отже, основні наукові положення дисертації дістали необхідне відображення у публікаціях авторки.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У дисертаційній роботі Л.М.Бобової дотримано вимог академічної доброчесності, робота пройшла перевірку автоматизованою програмою StrikePlagiarism (ID

перевірки 333431431). Самостійний характер виконаного дослідження, належна коректність цитування використаних джерел, свідчать про дотримання дисертанткою вимог академічної доброчесності та норм наукової етики.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи науковий рівень дисертаційної роботи Л. М. Бобової, вважаю за доцільне висловити окремі зауваження та міркування, які мають переважно дискусійний і рекомендаційний характер.

По-перше, заслуговує на увагу те, що емпірична перевірка дієвості авторської моделі зосереджена переважно на експертному оцінюванні. Це цілком відповідає логіці дослідження, оскільки в самій меті роботи акцент зроблено саме на теоретичному обґрунтуванні, розробленні та експертному оцінюванні дієвості моделі, а серед емпіричних методів окремо названо анкетування, експертне оцінювання, кваліметричне моделювання та методи описової статистики (с. 22–24). Водночас певною мірою посилено б практичну переконливість дисертації ширше представлення даних, які відображали б безпосередню динаміку адаптації самих іноземних здобувачів освіти поряд із експертними висновками щодо дієвості моделі (с. 147–209).

По-друге, у третьому розділі авторка слушно розкриває сутність методу Дельфі як багатоетапного анонімного експертного опитування, спрямованого на узгодження позицій експертів (с. 150, 153–154). Разом із тим у поданій процедурі експертного оцінювання основний акцент зроблено на одержанні індивідуальних експертних суджень та їх подальшому узагальненні (с. 163–164). У зв'язку з цим, на мій погляд, для ще більшої методологічної чіткості доцільно було б спеціально підкреслити, що в роботі використано окремі елементи Дельфі-підходу в поєднанні з кваліметричним інструментарієм.

По-третє, певного уточнення, на мій погляд, потребують межі практичного поширення одержаних результатів. Об'єкт і предмет дослідження сформульовано стосовно управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства саме у закладах вищої освіти (с. 23), тоді як у блоці про впровадження зазначено, що результати дослідження використано також у закладах фахової передвищої освіти (с. 26), а в емпіричному блоці згадуються відповідні заклади як база експертного оцінювання (с. 169–170). Убачається, що чіткіше розмежування висновків, які безпосередньо стосуються ЗВО, і тих, що можуть мати ширше застосування, зробило б практичний аспект роботи ще більш визначеним.

По-четверте, список використаних джерел загалом є достатньо представницьким, однак окремі позиції мають довідковий або популяризаторський характер. Зокрема, у списку трапляються посилання на ресурси типу «Вікіпедія», скорочені інтернет-посилання та окремі нефахові сайти (с. 218, 221–222, 226, 229). З огляду на академічний статус дисертаційного дослідження, заміна таких позицій на монографії, енциклопедичні видання, нормативні документи та статті у фахових наукових виданнях могла б ще більше посилити джерельну базу роботи.

По-п'яте, окремі елементи кількісного блоку й редакторського оформлення могли б бути додатково вивірені. Так, у фрагменті з прикладами розрахунків на с. 184–185 окремі позначення та числові співвідношення потребують уважнішого технічного звірення. Ці моменти не впливають на загальну позитивну оцінку роботи, однак їх усунення сприяло б ще кращому редакційному та формально-науковому оформленню дисертації.

Висловлені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертації, а радше визначають напрями її подальшого осмислення та розвитку.

Висновок щодо відповідності дисертаційного дослідження встановленим вимогам.

Дисертаційна робота Бобової Людмили Миколаївни «Управління адаптацією іноземних громадян та осіб без громадянства до навчання у закладах вищої освіти України» є завершеним самостійним науковим дослідженням, у якому отримано нові науково обґрунтовані результати, що мають істотне значення для розвитку теорії і практики управління освітою.

За актуальністю теми, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням, рівнем обґрунтованості положень і висновків, повнотою оприлюднення основних результатів, а також за змістом і оформленням дисертація відповідає вимогам, встановленим до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, зокрема пунктам 5–8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44, а також Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40.

Вважаю, що Бобова Людмила Миколаївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки».

Офіційний опонент – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та психолого-педагогічних наук Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Марія БРАТКО